

METODERAPPORT

”Sistemmann ut slukker lyset”

Sendt i Brennpunkt på NRK1 25. mars 2003

Programansvarlige:

Kjersti Knudssøn og Astri Thunold

Bakgrunn for saken:

Saken startet med et tips til kollega i NRK Hordalands distriktsredaksjon, Egil Torheim. Under distriktssending på Janusfabrikken i Bergen fikk han vite at bedriften ikke fikk SND-støtte til å flytte en tilskjæringsmaskin 5 mil fra Os til Espeland, men at SND kunne tilby støtte for å flytte bedriften til Baltikum.

Ifølge Janusfabrikkens ledelse eier SND 40 prosent av hovedkonkurrenten deres, Troll Balti, som produserer varene sine i Estland og selger dem billig tilbake til Norge. Også andre konkurrenter skal ha flyttet ut ved hjelp av ulike statlige støtteordninger, blant annet til næringsparker eid av den norske stat.

Ledelsen og de fagorganiserte ved Janusfabrikken har flere ganger kontaktet ledende Stortings-politikere og bidratt til et spørsmål i spørretimen om saken i 2001. Ikke noe av dette har ført frem. Deres motiv er å få avskaffet ordninger som etter deres mening diskriminerer industriiere som ønsker å bli værende i Norge.

Vi følger opp saken i slutten av januar 2003. Vi sjekker sakens fakta og får bekreftet følgende:
*SND investerer i norske bedrifter som etablerer seg i Baltikum, gjennom de norske, statlige fondene for Øst- og Sentral-Europa. Vi får bekreftet at Troll Balti i Estland er på listen over investeringer, og at statens eierandel der er 40 prosent.

*Statsforetaket SIVA har bygget og er medeier i næringsparker i Baltikum, som på kommersielle vilkår leier ut produksjonsareal til norske bedrifter.

Det ser altså ut til at Staten ikke bare støtter utflytting av norske industriarbeidsplasser, men at Staten som eier selv tjener penger på å utkonkurrere gjenværende norsk industri.

Debatten om statsstøttet utflytting av arbeidsplasser har på dette tidspunktet allerede vært i gang i avisene i et halvt års tid. Næringsministeren har nylig varslet full gjennomgang av det statlige virkemiddelapparatet, som skal munne ut i en stortingsproposisjon.

Samtidig øker både utflyttingen og ledigheten i industrien dramatisk. Eksperter, politikere og industriiere snakker alle om rammevilkårene: Kostnadsnivået er for høyt, kronkursen er for høy, renten er for høy. Alle synes å mene at utflytting er nødvendig for å redde industrien fra konkurs.

Vi får godkjent et programforslag den første uken i februar, og setter i gang med arbeidet.

Vi trenger svar på to hovedspørsmål:

Hvor mange bedrifter har flyttet ut fra Norge de siste årene?

I hvor stor grad har Staten bidratt til dette gjennom ulike støtteordninger?

Dessuten ønsker vi å utfordre den rådende fornuft blant næringslivsfolk, eksperter, industriiere og politikere. Hver dag forteller de oss at det er umulig å drive lønnsom industri i Norge, og at industrien må flytte ut til lavkostland for å overleve.

Men også lønnsom industri flytter ut – fordi eierne vil øke overskuddet. De siste årene har vi også sett flere eksempler på dette. Den rådende fornuft synes altså også å være at eierne alltid må produsere i det land hvor de til enhver tid tjener mest penger.

Opp mot denne fornuften stilles vanligvis følelsene: Men hva med norske arbeidere som mister jobben – stakkars dem...

Vi ønsker i stedet å møte fakta med fakta, argument med argument, fornuft med en annen fornuft: Det kan lønne seg å bli i Norge.

Er det virkelig umulig å drive lønnsom industri i Norge?

Vår tese er at industriene har et valg, og at valget står mellom kortsiktig høy inntjening ute og langsiktig lønnsom tilpasning hjemme.

Statens næringsparker

De statseide næringsparkene i Baltikum og virkningen for norske arbeidsplasser er allerede flittig omtalt av kritiske kollegaer, særlig i Nationen og Dagens Næringsliv. Noen har også besøkt "Lille Sunnmøre", en næringspark for norsk møbelindustri i Litauen, eid av den norske stat gjennom selskapet for industrivekst, SIVA. SIVA har også en næringspark for tekstilindustri i Litauen, og skal snart åpne en ny næringspark i Latvia. Målet med parkene skal være å hjelpe norsk næringsliv inn på nye markeder gjennom å etablere seg utenlands, og at dette skal sikre arbeidsplasser hjemme i Norge.

Det finnes også en statseid næringspark i Murmansk, men denne har et u-hjelpsaspekt og drives ikke etter de samme kommersielle retningslinjene som parkene i Baltikum. Vi velger derfor å holde den utenfor undersøkelsene.

Tre norske bedrifter er på dette tidspunktet etablert i næringsparkene i Baltikum: Hjellegjerde (møbel), Brekke Industrier as (underleverandør møbel) og Devold of Norway (tekstil). Alle hadde lagt ned arbeidsplasser hjemme i Norge. Norske arbeidere er byttet ut med billig litauisk arbeidskraft. Dette strider mot statens intensjoner for næringsparkene, og underbygger tesen om at staten bidrar til å flagge ut norske arbeidsplasser. Etter massiv kritikk i pressen gjorde næringsdepartementet en gjennomgang og vurdering av SIVAs utenlandsvirksomhet. Den konkluderte med at parkene fungerte etter intensjonene. Rapporten ble lagt fram så sent som i januar 2003.

Tidligere rapporter, gjort på oppdrag for Næringsdepartementet og Kommunaldepartementet av konsulentfirmaene ECON og STEP, er langt mer kritisk til hensikten med og virkningen av utenlandssatsingen.

Selv får SIVA profesjonell hjelp til å forsvare utenlandssatsingen. Vi oppdager at SIVA er kunde hos kommunikasjonsbyrået Argument, der tidligere næringsminister Grete Knudsen er medeier gjennom sitt nystartede rådgivningsfirma GBM Partners. Som næringsminister var Grete Knudsen selv pådriver både for SIVAs næringsparker og SNDs fond for Øst- og Sentraleuropa.

SIVA møter all kritikk med følgende argument i forskjellige utgaver:

SIVA hevder at utflyttingen er nødvendig for å redde konkurstruede bedrifter. Bare deler av produksjonen i hver bedrift flyttes ut, resten bevares i Norge. Alternativet vil være nedleggning, og da går alle arbeidsplassene tapt.

Denne påstanden måtte undersøkes kritisk. Vi valgte oss tilfellet Hove Møbler, hjørnesteinsbedrift i Sunnmørs-bygden Stordal. Hove ble i 1997 kjøpt opp av konkurrenten Hjellegjerde ASA. I dag er 140 av 170 Hove-arbeidere sagt opp, og store deler av produksjonen flyttet til lavkostland i Asia og Øst-Europa. Utskrifter fra Brønnøysund-registrene viser at Hove Møbler gikk med overskudd da utflyttingen skjedde.

Bedriften var altså lønnsom. Likevel medvirket Staten til å flytte ut hovedtyngden av arbeidsplassene. Bedriftseieren fikk hjelp til å tjene enda mer penger ved å flytte dit arbeidskraften er på billigsalg, blant annet til en statseid næringspark i Litauen.

Dagens Næringsliv har tidligere dokumentert at daværende administrerende direktør i Hjellegjerde, Perry Hjellegjerde, satt på minst to sider av bordet ved utflyttingen. Ikke bare var han medeier i Hjellegjerde ASA, han satt også med store eierinteresser i SIVAs næringspark i Litauen. Han hadde dermed alt å tjene på å flagge ut lønnsomme Høve møbler. Forsøk på å få Perry Hjellegjerde i tale om disse forholdene fører ikke fram.

Tesen om at staten, gjennom virkemidler som næringsparkene, bidrar til å flytte ut lønnsomme arbeidsplasser underbygges.

Likevel er det bare tre bedrifter som til nå har etablert seg i parkene. Næringsparkene er et paradoks, men de er ikke betydningsfulle når det gjelder utflagging.

SNDs fond for Øst- og Sentraleuropa

Vi kontakter direktør Erik Welle-Watne og får ut listen over SNDs 9 investeringer i de baltiske landene. SND hevder at det ikke er ”utflaggingsproblematikk” knyttet til noen av disse investeringene, med unntak av én: UAB Kitron.

Vi bestemmer oss for å undersøke denne påstanden med utgangspunkt i Janusfabrikkens konkurrent, tekstilfabrikken Troll Balti i Estland. Vi kontakter Troll Baltis norske søsterbedrift, Troll Tekstil, og får vite bakgrunnen for utenlandsetableringen.

Troll Balti eies av SND (40 pst) og Troll Teko Holding, et holdingselskap bygget på familiebedriften Tuna Tekstil. Tuna Tekstil etablerte holdingselskapet etter å ha kjøpt opp konkurrentene Dovre fabrikker og Akla Tekstil på 90-tallet. Troll Teko Holding solgte siden varemerket Dovre til en dansk konkurrent, sa opp sine norske arbeidere og flyttet maskinene til Troll Balti-fabrikken i Estland. Troll solgte så Akla-fabrikken, som deretter gikk konkurs. Varemerkene Tuna, Troll og Akla produseres nå alle i Estland - med maskiner bl.a. fra Dovre. Bare Troll Tekstil har en håndfull arbeidsplasser igjen i Norge.

Arbeidsplassene i tre tradisjonsrike tekstilbedrifter er dermed borte og produksjonen flyttet ut, med god hjelp fra den norske stat.

Tesen om at Staten bidrar til utflytting av norske arbeidsplasser underbygges ytterligere.

Norges Eksportråd

Også Norges Eksportråd bidrar til å hjelpe norske bedrifter ut av landet, blant annet med gratis eller sterkt subsidierte rådgivningstjenester. Vi kontakter Eksportrådet for å få vite hvor mange bedrifter de har registrert i Baltikum. Oversikten viser 162 bedrifter i Latvia, 229 i Litauen og 220 bedrifter i Estland. Men de understreker at ingen er pliktig å registrere seg, og anslår selv tallet til å være dobbelt så høyt.

På Eksportrådets hjemmesider kommer vi over det nyttige nettstedet www.midler.no, en oversikt nettopp over statlige støtteordninger til utflytting av norsk virksomhet.

Nettstedet er rettet inn mot kundene, norsk næringsliv, og hensikten med virkemidlene er befriende åpent og ærlig beskrevet:

”Skal din bedrift satse i utlandet? En rekke offentlige ordninger er tilgjengelig for norske bedrifter som arbeider internasjonalt. Formålet med ordningene er å hjelpe bedriftene i ulike faser av et prosjekt, enten det er snakk om kontaktskaping, markedsundersøkelser, eksport, investeringer eller etableringer ute.

Her finner du en oversikt over de ulike instansene, og hva de har å tilby norske bedrifter i forskjellige deler av internasjonalt arbeid.”

Parallellt med dette fortsetter arbeidet med å finne ut hvor mange bedrifter som har flagget ut siste året. Hverken LO, A-etat; NHO, Teknologibedriftenes Landsforening(TBL), Statistisk Sentralbyrå, Norges Eksportråd, Næringsdepartementet, Norges Handelshøyskole eller

Universitetet i Bergen kan gi oss noe tall for dette. Årsaken er at utflaggingen skjer så fort at det ikke er mulig å lage en statistikk før den er utdatert. Dette svaret får vi fra Statistisk sentralbyrå, NHO og økonomene. Den eneste institusjonen som har et tall er Norges Bank. Alle foretak må melde fra om utflytting hit, men institusjonen vil ikke hjelpe til med å lage en statistikk eller oversikt. Svaret er at den vil bli for unøyaktig. Det vi står igjen med er en undersøkelse gjort av TBL i 2002. Her er 370 bedrifter spurt om de vurderer å flagge ut i løpet av 2003, og 50 prosent har svart ja. Det gir en pekepinn på hvor stort problemet er. Men jakten på et mer nøyaktig tall fortsetter.

Forholdet til kildene

Samtidig får vi vite at næringsministeren skal til Latvia og Litauen, blant annet for å besøke de omstridte statlige næringsparkene. Delegasjonsreisen er arrangert av Eksportrådet, og også SIVA og SND deltar. Vi bestemmer oss straks for å melde oss på reisen, som er åpen for pressen. (Det er selvsagt NRK som betaler reisen og oppholdet for oss).

Reisen skal foregå 16.-19. februar. Vi gjør avtale med næringsministerens pressekontakt om et intervju i en av næringsparkene, og at vi ellers følger og filmer reisen. Dette gir oss tilgang til svært mange viktige kilder samlet på ett sted. Ikke minst håper vi på en ny sjanse til å intervju Perry Hjellegjerde.

Samtidig vet vi at alle aktørene vil ha sine motiver for å bruke vårt nærvær til sin fordel i det politiske spillet som foregår om de statlige virkemidlene. Det er avgjørende at vi fremstår mest mulig åpen, spørrende og gjerne bittelitt dum i forhold til alle spillerne, slik at de alle føler ansvar for å belære oss. I slike sammenhenger har erfaringen lært oss at det ikke er en ulempe å være kvinnelig journalist.

Næringsministerens pressekontakt er velvillig innstilt, men svært interessert i å vite hvilket program vi jobber for. Vi svarer som sant er at vi jobber i NRK Fakta, at vi er i research-fasen og at avgjørelsen om hvor et eventuelt ferdig program skal sendes ikke tas endelig på et så tidlig tidspunkt.

Utløser utspill

Parallellt med dette starter vi opptakene på Janusfabrikken. 10. februar skal nemlig leder i næringskomiteen på Stortinget, Olav Akselsen, på et lenge planlagt besøk på fabrikken. Under bedriftsbesøket består "pressekorpset" av en lokalavis – og oss.

Også næringsminister Ansgar Gabrielsen har for øvrig fått flere invitasjoner om å besøke Janusfabrikken, men han har aldri svart. I stedet har fabrikkledelsen fått tilbud om å delta på Eksportrådets delegasjonsreise med næringsministeren til de statlige næringsparkene i Baltikum.

Under opptakene på Janusfabrikken spør også Olav Akselsen hvilket program vi jobber for, og vi svarer det samme som til Gabrielsens folk. Igjen er vi klar over at vårt nærvær i seg selv kan påvirke de politiske prosessene.

Dette får vi bekreftet etter den muntlige spørretimen i Stortinget samme uke, 12. februar.

Der står næringsministeren skolerett etter nyheten om at Snøhvit-kontrakten går til det spanske verftet Dragados i stedet for til Kværner. Olav Akselsen benytter anledningen til å bringe inn Janusfabrikken og statsstøtte til utflytting av industriarbeidsplasser.

Fra spørretime-referatet:

Akselsen: "Eg besøkte sjølv trikotasjebedrifta Janus i Bergen på måndag. Dei har nett teke over ein konkurrent i ein nabokommune og har søkt om midlar til samlokalisering. Det var ein kostnad på ein og ein halv million kr. Dei har fått avslag. Samtidig blir det påstått at dersom dei hadde teke den same bedrifta og flytta til Baltikum, ville dei fått denne støtta frå Næringsdepartementet, og det er forståeleg at dei fleste reagerer negativt på dette. Mens dei kjempar for å overleva i Noreg, har Næringsdepartementet i lag med Eksportrådet turar bl.a. til Baltikum, der dei viser alle dei gode fasilitetane og dei positive sidene ved utflagging. Bør me ikkje heller fokusera sterkare på korleis me skal hindra utflagging, enn å leggja til rette for det, slik som ein i dag gjer?"

Statsråd Ansgar Gabrielsen: "... Så vidt jeg husker i farten, når det gjelder det med å bistå i forbindelse med utflagging til f.eks. Baltikum, kan jeg ikke se at det var noe nedgang i den utflaggingen i den perioden Akselsen selv var statsråd. Det var en ordning som ble introdusert av Senterpartiets statsråd fru Queseth Haarstad, som er videreført av Arbeiderpartiet, og som jeg nå har hatt en full gjennomgang av i en rapport som jeg har fått. Jeg skal til Baltikum om én uke. Min konklusjon er ikke tatt hva gjelder om en skal anbefale Stortinget videreføring eller ikke videreføring av det. Jeg setter et stort spørsmålstegn ved om vi skal bruke norske skattebetalers penger til å bygge infrastruktur i andre land for å tiltrekke seg norske bedrifter. Jeg setter et stort spørsmålstegn ved det, og vil komme tilbake til det."

Akselsens spørsmål i spørretimen fører på den ene siden til et Dagblad-oppslag dagen etter om flyttehistorien til Janusfabrikken, en klassisk god mølbo-historie, som altså for så vidt allerede er kjent.

På den andre siden ble uttellingen for Akselsen nok ikke uttellingen helt som planlagt, ettersom Gabrielsen går svært langt både i gi Arbeiderpartiet ansvar for den statsstøttede utflaggingen, og i å antyde at ordningen står for fall.

Kan dette stemme? Er det virkelig slik at Gabrielsen planlegger å avskaffe alle former for statsstøtte til utflytting av norske industriarbeidsplasser? Midt oppi det hele blir vi litt egoistisk urolige for om vi i så fall har noe TV-program.

Samtidig begynner vi å nøste i Hove møbler på Sunnmøre. Her kommer vi i kontakt med den tidligere fabrikkjefen, som har jobbet ved Hove møbler siden 80-tallet. Han ble oppsagt etter at Hjellegjerde overtok. Han forteller at bedriften var lønnsom, og mener dette var et slakt. 170 personer jobbet på det meste ved Hove, i dag er det bare 30 tilbake. De siste er skal gå 28. februar. De er to uker fram i tid. Både den tidligere fabrikkjefen og to arbeidere sier ja til å være med i programmet. Vi avtaler intervju og opptak første uken i mars.

Vi leter samtidig etter medvirkende som kan nyansere den rådende fornuft i næringslivet: At Norge rett og slett er for dyrt, og at industrien må flytte ut for å overleve.

Er det virkelig umulig å drive lønnsom industri i Norge?

Janusfabrikkens rolle i TV-programmet blir å vise hvordan det er å møte statseid billig-undertøy som konkurrenter på et allerede prispresset norske marked. Men Janusfabrikken er også et eksempel på at er mulig å drive lønnsom industri i Norge. De er den siste tekstilfabrikken i sitt slag i landet. De går med overskudd. De har lavt sykefravær. De har ansatte som stoler på ledelsen og en ledelse som lever for bedriften. Blant annet har ledelsen har sagt nei til et tosifret millionbeløp for å selge og legge ned.

Entusiasmen er stor, men fabrikken fremstår som unntaket som bekrefter regelen: De er pingviner som kan fly.

Blant alle de fornuftig-pessimistiske uttalelsene vi har lest husker vi et lite intervju som skilte seg ut. Møbel-giganten Jens Petter Ekornes uttalte der at utflagging slett ikke er nøkkelen til suksess på lang sikt. Vi kontakter ham og får avtale om et intervju. Ekornes er glad for muligheten til å utdype sine synspunkter på dette. Han fremhever at det ikke er noe nytt at Norge er et høykostland. Det er fullt mulig å drive godt i landet. Han mener bedrifter som flagger ut på sikt vil tape stort. Han fremhever at kostnadene vil stige i Baltikum, og da må bedriftene flytte derfra til nye billige land. Ekornes sier ja til å medvirke i programmet.

Prøver å påvirke

Samtidig forbereder vi reisen til Baltikum. Vi tar ny kontakt med Troll Tekstil, med forespørsel om et besøk på Troll Balti-fabrikken i Estland. Daglig leder Hans Petter Jacobsen setter oss i kontakt med fabrikkjef Mati Antsi, og vi har en avtale. Hit skal nemlig ikke næringsministeren og delegasjonen.

På reisen til Baltikum utgjør vi pressekorpsset aleine, og er knapt anonyme med alt vårt utstyr, pikk og pakk. Vi får dermed en god del oppmerksomhet. Delegater fra SND, SIVA og Eksportrådet kontakter oss uoppfordret med sine agendaer og forklarer inngående hvor utrolig betydningsløs deres rolle er i utflyttingen av norske arbeidsplasser: Dette er tross alt bedrifter som uansett ville ha flyttet ut. Samtidig er det åpenbart svært viktig for delegatene at de skal få fortsette utenlandsvirksomheten.

En av orienteringene vi får stukket i hånden er fra SND og åpner slik:

"Baltikum er i vinden som aldri før. SNDs Østeuropa-arbeid får for tiden atskillig omtale i norsk presse. Vi beklager at Næringsministeren har fått så mye kritikk i pressen og i spørretimen som delvis er knyttet til vår virksomhet (...) dette lille fondet har bidratt til vinn-vinn prosjekter som har git positive effekter både for den norske partneren og for lokalmiljøene der vi er etablert"

Avstikker til SND-bedrift

På egenhånd gjennomfører vi besøket på SND-eide Troll Balti i Estland, uten at noen i delegasjonen vet hvor vi har vært. Besøk på denne SND-bedriften står ikke på delegasjonens timeplan. Vi følger ellers delegasjonsreisen på besøket til SIVAs to næringsparker i Litauen. Besøket på fabrikkene både i Estland og Litauen synes å vise at de ansatte har gode fysiske arbeidsforhold, med lyse og luftige lokaler, ventilasjon, etc. Timelønnen er omkring 10 norske kroner, dette er vanlig industriarbeiderlønn. For dem synes de norskeide arbeidsplassene å være et godt alternativ. Den lokale arbeidsløsheten er høy.

Vi kunne ha valgt å dokumentere deres arbeidsvilkår og levestandard på en grundigere måte. Det er likevel vanskelig å tenke seg at dette ville ha bragt ny informasjon relevant for vårt oppdrag:

Å undersøke om det er tvingende nødvendig for norske bedriftseiere å flytter sin virksomhet til lavkostland, og om det er riktig at Staten skal gi sin støtte til dette.

På den halvt SND-eide Troll Balti forteller fabrikk sjef Mati Antsi at produksjonen er doblet hvert år siden starten i 1999, og at fabrikken nå må utvides. Det er åpenbart svært lønnsomt å produsere i Estland for det norske markedet.

Det styrkes at Staten som eier tjener penger på å underby norskprodusert vare, og på denne måten truer gjenværende norske industriarbeidsplasser.

Åpen for belæring

Intervjuet med næringsministeren gjennomføres i næringsparken SIVA Scan i Panevezys.

Intervjuet preges som ventet av at han om kort tid skal legge frem sin stortingsproposisjon om det statlige virkemiddelapparatet.

Han vil altså ikke kommentere hvorvidt statsstøtten til utflytting skal fortsette, men er klar på at kostnadsnivået i Norge gjør det nødvendig for industrien å produsere ute.

Vi møter også Perry Hjellegjerde, og griper sjansen til å forsøke å få til å et intervju.

Hjellegjerde har allerede avslått å kommentere utflyttingen av Hove møbler, da min kollega kontaktet ham tidligere i research-fasen. Men han synes ikke å ha forstått at det er noen sammenheng mellom den telefonhenvendelsen og mitt nærvær i Baltikum. Han spør heller ikke hvilken redaksjon jeg jobber for. Jeg forteller uoppfordret at jeg kommer fra NRK Fakta og følger delegasjonsreisen.

Perry Hjellegjerde er i utgangspunktet er svært skeptisk til å snakke med oss, og nevner den (svært betimelig og godt dokumenterte) medfarten han fikk i Dagens Næringsliv.

Han sier at han ikke lenger er administrerende direktør i Hjellegjerde, og at han ikke vil uttale seg om noe som helst som har med Hjellegjerde å gjøre.

Jeg sier at det er helt greit for meg, og at mine spørsmål i grunnen bare dreier seg om hvordan produksjonsforholdene er i Litauen, sammenlignet med hjemme. I tillegg lover jeg han at han skal få se sine uttalelser på VHS før de blir sendt.

På disse vilkårene går han med på å la seg intervju. Jeg bestemmer meg for å velge en ikke-konfronterende form, og lar ham belære meg om hvor lønnsomt og lettvindt det er å drive produksjon i et land hvor timelønnen er 10 kroner og folk likevel står i kø ved fabrikkporten for å søke om arbeid.

Vi har også god kontakt med de andre aktørene, også næringsministeren og hans følge. Vi har gjort avtale om å gjøre et nytt, lengre intervju med næringsministeren i Oslo om et par uker. Vi har fått bekreftet at hans stortingsproposisjon om virkemiddelapparatet vil bli lagt frem i midten/slutten av mars.

Åpenhet ved Janusfabrikken

Tilbake i Norge fortsetter vi opptakene ved Janusfabrikken, der vi intervjuer flere ansatte og fagforeningsleder Lisbeth Sværi i tillegg til våre to hovedpersoner, som er eier/administrerende direktør Vebjørn Vangen og informasjonssjef Janne Vangen Solheim. Vi er tilstede i fabrikken daglig i en uke, følger produksjonen og hverdagslivet.

Vi får se i praksis hva det er som kan gjøre det lønnsomt for norske industriere å drive produksjon i Norge: Den fysiske nærheten til arbeiderne i egen bedrift.

De representerer en nedarvet, praktisk fagkunnskap som synes å være et vilkår for lønnsomheten. Det synes å ha en egenverdi at hele prosessen befinner seg under ett tak. Vi ser flere eksempler på at arbeiderne ved fabrikken kommer med egne ideer til nye produkter, og at ideene kan prøves ut straks fordi hele produksjonslinjen er på plass i samme hus som salgsapparatet.

Ledelsen ved Janusfabrikken har gitt oss fritt leide på fabrikken og tilgang til sine interne ledelsesmøter. Vi forstår selvsagt at vi får denne tilgangen fordi bedriftsledelsen ønsker å nå ut med sitt budskap. Vi er selvsagt også klar over at det kan være meget god reklame for Janusfabrikken å ha en hovedrolle i et dokumentar-program som dette.

Vi forstår i tillegg at vårt nærvær også her i seg selv påvirker virkeligheten og hverdagen ved fabrikken. Dette gjør oss ekstra nøye med å forholde oss nøkternt kritisk til de fakta og vurderinger vi publiserer med fabrikkledelsen som kilde.

Press mot næringsministeren

Samtidig fortsetter presset mot næringsminister Ansgar Gabrielsen i Dragados-saken.

Fellesforbundet varsler politisk streik 28. februar.

Utflagging av norske arbeidsplasser er hett stoff, og Gabrielsen fremstår som handlingslammet. Han kom heller ikke heldig ut da Dagbladet slo opp molbo-historien om Janusfabrikken 13. februar.

20. februar tar Ansgar Gabrielsens sekretær en telefon til Janusfabrikken. Næringsministeren inviterer seg selv på besøk påfølgende lørdag, 22. februar. Janusfabrikkens ledelse varsler oss om besøket. Selv sørger næringsministeren for å varsle nyhetsredaksjonene. Vi regner med at næringsministeren med dette vil gjøre et grep for å få fokus bort fra det han ikke kan gjøre noe med, nemlig Snøhvit-tildelingen.

Vi velger å avstå fra å rykke ut på hans besøk på Janusfabrikken. Vår sendedato er i utgangspunktet langt frem, og dersom næringsministeren velger å lekke der, vil vi kunne lese om lekkasjen i avisene dagen etter.

Søndagsutgavene av Bergens Tidende og Bergensavisen har ganske riktig nyheten om at Ansgar Gabrielsen ikke lenger vil gi støtte til bedrifter som flytter produksjonen utenlands. Det er i alle fall slik uttalelsene hans blir tolket. Bergens Tidende siterer Gabrielsen slik:

"Vi har hatt ordninger, der vi har bidratt med oppbygging av infrastruktur for norske bedrifter i de baltiske land siden 1995. (...) Jeg forbereder nå en sak, som skal legges frem om fem uker, og ser ingen grunn til at vi skal fortsette subsidiering av infrastruktur i utlandet lenger."

Hva betyr uttalelsene

Vi må ta en grundig gjennomgang av programmet og fokus etter dette.

Hva betyr det Gabrielsen her sier? Skal han helt avvikle næringsparkene i Baltikum og/eller SND-fondene? Hva med midlene som brukes gjennom Norges Eksportråd, NORAD og alle de andre små og store støtteordningene som står til rådighet for bedrifter som vil etablere seg ute? Det er vanskelig å tenke seg at alt dette skal legges ned.

Og de arbeidsplassene som er flyttet ut av landet med støtte fra Staten kommer uansett ikke tilbake - skaden er skjedd.

Det er ennå ikke alminnelig kjent at staten gjennom SND eier andeler i Janusfabrikkens hovedkonkurrent. Det er ikke sagt noe klart om at staten skal selge seg ut av denne eller andre utflaggede bedrifter de eier andeler i. Næringsparkene utgjør en liten del av virkemidlene staten tilbyr til bedrifter som vil flagge ut. Bare tre bedrifter har benyttet seg av dem.

Næringsministeren står igjen som en handlingens mann fordi han vil legge ned næringsparkene, men andre og langt viktigere statlige virkemidler har ikke vært omtalt.

Vi konkluderer med at vi fortsatt har en sak, og bestemmer oss for å fortsette arbeidet. Den norske stat bidrar både med lån og tilskudd til bedrifter som vil flytte ut av landet. Vår tese er at dette kommer til å fortsette.

Vi vil vise at næringsministeren i virkeligheten mener at norske industrieiere er best tjent med å flytte arbeidsplassene til lavkostland, og at han vil fortsette å bidra til dette.

På grunn av den opphetede utflyttingsdebatten, og ikke minst stortingsproposisjonen om utflagging som skal komme i slutten av mars, bestemmer vi oss for å forsette arbeidet med programmet. Vi bestemmer oss for å sende programmet tre uker senere. Det medfører tre intense arbeidsuker.

Tall for utflagging

Vi ber Senter for Samfunns- og Næringslivsforskning om å gjøre en undersøkelse for oss. De skal finne ut hvor mye penger staten stiller til disposisjon til bedrifter som ønsker å flagge ut. De skal også levere en oversikt over virkemiddelapparatet. Rapporten skal være klar 6 dager før sending.

Samtidig blir det klart at NHO holder på med en stor undersøkelse blant sine bedrifter. Et av spørsmålene der er hvorvidt bedriftene vurderer å flagge ut i løpet av 2003. NHO sier de vil kunne ha tallene klare til oss dagen før kommentaren til programmet skal leses inn. Vi diskuterer med dem, og klarer hvordan vi kan bruke tallene. Vi vil fortelle resultatet, men i tillegg til det ønsker vi å lage et tenkt regnestykke. Dersom alle flagger ut, hvor mange arbeidsplasser forsvinner da ut av landet. Vi presiserer at dette skal formidles som et tenkt regnestykke, og NHO godtar det. De skal ha tallene klare til avtalt dato.

Vi gjør opptak ved Hove Møbler i Stordal, to dager etter siste arbeidsdag for de sist oppsagte Hove-arbeiderne. Vi får tilgang til de tomme sy-salene ved Hove møbler, og vi får intervjuer med tre tidligere Hove-ansatte. Vi får fortalt historien om lønnsomme norske arbeidsplasser som blir borte fordi industrieierne kan tjene enda mer på å produsere i en statseid næringspark i lavkostlandet Litauen.

Vi intervjuer også Jens Petter Ekornes og besøker fabrikken hans i nabokommunen til Stordal, Sykkylven. Ekornes produserer også møbler, men har valgt andre måter å tilpasse seg norsk kostnadsnivå. Ved å automatisere deler av produksjonen kan han produsere møblene til en pris markedet vil betale. Høy etterspørsel gjør at han kan utvide produksjonen så mye at han

ikke behøver å si opp folk, men kan tilby alle arbeid i de delene av produksjonen som ikke kan automatiseres.

Det er altså mulig for industrieiere i konkurranseutsatte bransjer å stille seg slik at de både skaper overskudd til seg selv og arbeidsplasser til andre i høykostlandet Norge.

Lekkasjene fortsetter

Mens vi er på Sunnmøre fortsetter næringsministeren å lekke fra stortingsproposisjonen om de statlige virkemidlene.

5. mars siteres Ansgar Gabrielsen bl.a. i Bergens Tidende, Aftenposten og Dagens Næringsliv. Sitatene varierer noe, men han sier klart at SIVAs engasjement i Baltikum blir avvirket, og at SNDs fond for Øst-Europa skal inndras eller begrenses. Fondet for Sentral-Europa blir ikke nevnt.

Videre siteres han på at SND og Eksportrådet skal slås sammen, og at internasjonalisering blir et viktig mål for de statlige virkemidlene. Det skrives at det heretter skal være en betingelse for støtte at bedriften satser internasjonalt.

Vi har nå en intervjuavtale med Gabrielsen 12. mars.

Målet for intervjuet er å undersøke realitetene bak de mange utspillene fra næringsministeren den siste tiden.

Er det virkelig slik at norske bedrifter ikke lenger kan vente noe økonomisk bidrag fra Staten til å etablere seg utenlands? Hvordan rimer dette med næringsministerens uttalte mål om økt internasjonalisering av norsk næringsliv?

I god tid før det siste intervjuet med næringsministeren er det avklart at programmet skal sendes i Brennpunkt, og dette blir opplyst til næringsministerens sekretær, Øistein Øisjøfoss. Næringsministerens kontor forsøker å skaffe seg mest mulig regi over intervjuet og bruken av det. Næringsministeren vil ha opplyst på forhånd i detalj hva vi har tenkt å spørre om, og vil vite sendedato for programmet. I det vi er rigget opp med kamera, lys og lyd og intervjuet skal starte, sier Øisjøfoss at han "regner med" at næringsministeren vil få se og godkjenne det ferdige programmet i god tid før sendedagen.

Vi svarer at vi ikke kan love at programmet vil være ferdig i god tid før det blir sendt. Tvert om er det mer sannsynlig at programmet vil være ferdig like før sending, på grunn av stoffets aktualitet. Vi kan heller ikke forhåndsutlove noen sendedato. Jeg lover likevel at næringsministeren skal få se en VHS-kopi med sine egne uttalelser før programmet blir sendt. I tillegg vil han som alle andre medvirkende vil få en VHS-kopi av hele det ferdige programmet i rimelig tid etter at det er ferdig.

Næringsministerens hovedproblem under intervjuet synes å være at han har to motstridende ærend å fremføre:

Han vil formidle til næringslivet at de fortsatt skal regne med hans støtte til å flytte produksjonen dit arbeidskraften er billigst.

Han vil formidle til sine kritikere at Staten ikke skal bidra til at norske arbeidsplasser legges ned.

Denne motsetningen er det vi ønsker å avsløre gjennom spørsmålene vi stiller.

Brennpunkt:

I det siste kunne vi nesten få inntrykk av at du var blitt helt imot å etablere norsk industri ute – at du var blitt en slags proteksjonist?

Ansgar Gabrielsen:

Nei da tolker man feil, eller også er man uinnvidd.

Det er helt avgjørende etter mitt skjønn at norsk næringsliv øker graden av internasjonalisering. Fordi at landegrensene betyr mindre og mindre, og vi er et høykostland, og vi må bare erkjenne at en del prosesser i en total prosess vil man ikke kunne forsvare å gjøre i samme omfanget som tidligere i Norge.

Brennpunkt:

Gjennom virkemiddelapparatet som det nå blir, vil næringsministeren ha like mange bidragsmidler til rådighet til dem som tenker nytt og internasjonaliserer seg?

AG:

Ja det vil være i realiteten nøyaktig den samme verktøykassa. Vi avviker, vi har avvika garantiordninga for SUS Baltikum ifra nyttår som var, vi kommer, vi har altså foreslått å avvike en del av disse investeringsbidragene og infrastrukturbidragene i søkerlandene til EU, men for øvrig så ønsker vi å styrke ikkje minst internasjonaliseringsperspektivet, men da under vignetten styrke norsk næringsliv, styrke muligheten for å drive næringsvirksomhet i Norge og dermed sysselsetting i hele Norge.

Brennpunkt:

Men det å styrke næringslivet i Norge betyr ikke nødvendigvis å øke sysselsettingen i Norge, i alle tilfeller?

AG:

Det betyr i en del bransjer at man må gjøre tiltak langs to linjer. Det ene er tiltak som har det ved seg at man beholder en viss andel arbeidsplasser i Norge, som et, og samtidig har en internasjonaliseringsprosess. Et alternativ til det vil kunne være å kjøre så lenge som mulig og så er det bråstopp og så er det ingen arbeidsplasser i Norge. Det er viktig i næringslivet at man gjør de nødvendige omstillinger før man er tvunget til det.

Katta er ute av sekken:

Næringsministeren vil riktignok avvike et par mindre ordninger i Baltikum, men han vil bruke nøyaktig like mye penger som før på å internasjonalisere norsk næringsliv. Dersom dette rammer sysselsettingen er det uheldig, men næringsministeren tror ikke det vil være til å unngå uansett.

Dette er et annet budskap enn det næringsministeren har lyktes i å fremstå offentlig med til nå.

Kappløp om dagsorden

Vårt hovedproblem under intervjuet er todelt:

Vi har på dette tidspunktet ikke fått forskningen vi har bestilt på hvor mye penger Staten har brukt på å støtte norske bedrifter som etablerer seg i utlandet. Vi kan altså ikke konfrontere Gabrielsen med dette viktige tallet på intervjutidspunktet.

Samtidig vet vi at både sendedagen og tidspunktet for publiseringen av stortingsproposisjonen om virkemidlene bare er etpar uker unna. Hvor mye informasjon vi gir ut under gjennom våre spørsmål i dette intervjuet vil kunne påvirke næringsministerens videre lekkasjer til andre medier.

Det gjenstår også fortsatt to tall-problem. Hvor mange industriarbeidsplasser forsvant i industrien fjor? I den opphetede debatten i mediene går ett tall igjen: 12 tusen. Men ingen kan fortelle hvor dette tallet stammer fra. Etter å ha arbeidet med det i flere dager blir det klart at det bare finnes et helt riktig tall. Det tallet fremgår av Statistisk sentralbyrås nasjonalregnskap. Dette legges ved en tilfeldighet fram dagen før vi skal lese inn kommentar på programmet. Dermed er vi sikret å få et slikt tall.

Det siste vi trenger å vite er hvor mange er arbeidsledige i Norge. Legger vi sammen helt ledige, og de som er på ulike tiltak, så er tallet 105 tusen mennesker pr utgangen av februar 2003.

Da gjenstår det bare å lage TV program av opptak og informasjon. En skriver manus, mens en gjør alle opptak og intervjuer og logger dem. Vi diskuterer nøye gjennom manus og dramaturgi. Diskuterer bilder og intervjuer, og blir enige om et endelig produkt. Dette ligger til grunn når vi redigerer. Vi går doble skift, og forholder oss til i hovedsak til manus. Vi overlapper en halvtime hver dag, for å gjøre oppmerksom på endringer.

Etter fire dager er programmet ferdigklippet. Da gjenstår finpuss, og flikking. Rapporten fra SNF kommer til avtalt tid. Den viser at Staten bruker 349 millioner for å hjelpe norsk industri

ut av landet. Dette er rene penger og støtte. I tillegg kommer ulike låneordninger og rådgivningstjenester. NHO kommer med sine tall. De viser at av 900 undersøkte industribedrifter vurderer hele 360 å flagge ut i 2003. I følge NHO er det rimelig å regne et snitt på 35 ansatte i hver bedrift. Det tenkte regnestykket blir da $360 \times 35 = 12000$. Så mange arbeidsplasser kan altså i værste fall være på vei ut av landet. Vi legger vekt på å fortelle at dette er et tenkt regnestykke, og at det er umulig å få vite det eksakte tallet på hvor mange som har flagget ut det siste året. Via Statistisk sentralbyrå blir det klart at 6000 industriarbeidsplasser forsvant siste halvår 2002. Dette er et nettotall, som også tar hensyn til at det ble opprettet nye arbeidsplasser i denne perioden.

Vi får vist programmet og utdrag til alle som har krav på det. Den siste uken har både vi og SNF-forsker Grete Rusten stadig telefoner fra SIVA, SND, Eksportrådet og departementet som alle vil se programmet i sin helhet før det går på luften. Alle har et stort behov for å fortelle at det statlige virkemiddelapparatet er bitte lite, og ubetydelig, og at det er ubetydelige pengesummer de bidrar med.

25. mars, knappe 2 måneder etter at vi startet med research, blir programmet sendt.

8. april får NRKs kringkastingssjef en indignert henvendelse fra Ansgar Gabrielsens kontor. Han mener at hans uttalelser er ”tillagt et innhold som faktisk er feil”.

Dette trass i at hans uttalelser er vist uklippert på fjernsyn og ikke verken tolket eller kommentert, og trass i at han på forhånd har fått se gjennom uttalelsene og den sammenhengen de står i.

Vi sender kringkastingssjefen en kort orientering om saken, legger ved utskrift av intervjustrekkene næringsministerens uttalelser er hentet fra samt manus for programmet. I skrivende stund har vi ikke hørt mer om saken, hverken fra kringkastingssjefen eller fra næringsministeren.

Vi har vist at den norske stat bidrar til å legge ned og flytte ut arbeidsplasser fra Norge.

Vi har vist at dette går ut over lønnsomme arbeidsplasser.

Vi har vist at norske bedrifter møter konkurrenter som er støttet og eid av den norske stat.

Vi har vist at det er mulig å drive lønnsomt i Norge

Vi har vist at Staten ønsker å fortsette støtte til utflagging

Vi har vist hvilke konsekvenser dette kan få, på sikt.

Vedlegg:

VHS-kopi av programmet

Manus for studio-introduksjon av programmet

Nettsidene til programmet

Opprinnelig programforslag

Endelig manus

Kildeliste